

L'educació d'aquells xiquets

Archivo Histórico Provincial
FEBRERO-MAYO 2016

EC-G 1003.2 Interior de una clase de niñas de la Agrupación Escolar Mixta de Beniarbeig, Año 1972

L'educació
d'aquells xiquets

Entrada a l'exposició

*Fotografia de l'aula d'època de l'exposició.
Mobiliari i material cedit pel Museu de Puçol d'Elx*

El tema de la història de l'educació a Espanya ha sigut objecte d'interés dels investigadors i de la societat durant les últimes dècades, del qual s'han produït múltiples estudis, tesis, exposicions, etc. És eloqüent i bona mostra d'això, l'important nombre de museus pedagògics que es troben disseminats en la nostra geografia i que contribueixen a difondre de manera didàctica aquest àmbit de la nostra història. El cas de la província d'Alacant també ha sigut profusament estudiat.

L'Arxiu Històric Provincial d'Alacant vol contribuir a aquest objectiu de divulgar com va ser l'educació al nostre país en un determinat context històric, amb l'exposició que presentem "L'educació d'aquells xiquets". L'assumpte de l'educació és de constant actualitat ja que es tracta d'una qüestió de perpètua preocupació per part de la societat, en la mesura que l'encert o desencert en el disseny d'una bona política educativa, en la formació de les noves generacions, compromet seriosament i definitivament el futur col·lectiu.

La conjuntura actual està esguitada, constantment, de polèmiques informatives al voltant d'aquesta política: les contínues noves lleis d'educació, que ens acompanyen des de les albors de la nostra democràcia i en cada canvi polític, l'assignatura d'educació per a la ciutadania o l'assignatura de religió, l'educació diferenciada o no, el maltractament escolar... Problemes que semblen nous, no obstant això, en l'anàlisi de les fonts històriques sobre Educació, es descobreix que quasi tots estaven presents, i han sigut ja plantejats en altres moments de la nostra història.

L'Arxiu Històric Provincial d'Alacant té amb una posició privilegiada en aquest camp. Aquesta situació ens l'ofereix el fet que els nostres depòsits alberguen: el fons de la Delegació Provincial del Ministeri d'Educació en la província d'Alacant, el fons de l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant, hui conegut com a Institut Jorge Juan, que arreplega al seu torn els fons dels instituts de Segona Ensenyança d'Elx i Orihuela, el fons de l'Institut de Cavanilles, amb la seua part més antiga corresponent a l'Escola de Mestria Industrial i que va ser objecte d'una exposició monogràfica, i els fons del Frente de Juventudes i la Sección Femenina. Són diversos els investigadors d'aquesta matèria que han defés en les seues tesis i publicacions la vinculació entre aquestes institucions del Movimiento Nacional i el sistema educatiu del règim de Franco. Conformaven un instrument més del dit sistema, orientat fonamentalment a la difusió d'un determinat projecte de societat des de l'arrel: l'educació iniciada en la infància i estesa per diferents mecanismes en tots els àmbits, des de la infància a la frontera amb l'edat adulta. Es pot concloure de la contemplació del fons documental, claríssimament, que l'educació en tot el seu ventall de manifestacions va ser un pilar bàsic de suport del règim.

EC-G 955. Pla de les obres de construcció d'un grup escolar a Callosa d'en Sarrià. Any 1928

L'objectiu d'aquesta mostra és oferir a la societat una selecció de documents, la majoria inèdits, per a la recreació de la memòria individual i col·lectiva i, al mateix temps, per a suggerir noves línies d'investigació, que es poden obrir en aquest punt d'intersecció o confluència indicat, en el qual es troben alguns dels fons d'aquest AHPA. La nostra proposta expositiva compta amb cinc seccions diferenciades:

1. La Primera Ensenyança: La història de les nostres escoles (1857-1975)
2. La Segona Ensenyança. Els instituts d'Alacant, Elx i Orihuela.
3. L'Educació en la II República
4. L'Educació en la Guerra Civil
5. Les institucions del Movimiento Nacional: Frente de Juventudes i Sección Femenina.

L'exposició no parla de l'ensenyament universitari, ja que l'arxiu compta amb poca documentació sobre la Universitat d'Alacant. No obstant això, la mostra sí que arreplega, en el vídeo d'arxiu oral que hem elaborat per a aquesta, el testimoni del catedràtic de Filologia Grega, Francisco Aura, que va ser degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, sobre els orígens de la nostra universitat. A més, per a contextualitzar la mostra, hem recreat una aula d'època, gràcies a la col·laboració del Museu de Puçol d'Elx, que ens ha cedit, temporalment, mobiliari i material escolar històric.

1. La Primera Ensenyança: la història de les nostres escoles (1857-1975)

Durant el segle XIX, l'administració educativa en l'àmbit nacional va estar adscrita al Ministeri de Foment, mentre que l'administració provincial l'exercien les respectives juntes provincials d'Instrucció Pública i Belles Arts, establides per la Llei d'Instrucció Pública, de 9 setembre de 1857, també coneguda com la Llei Moyano. El Ministeri d'Educació es va crear com una escisió del Ministeri de Foment, amb el primer nom de Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, i per la Llei de Pressupostos de 31 de març de 1900, desplegat pel Reial Decret de 18 d'abril de 1900.

Full de serveis de Teresa Urbà, en l'expedient acadèmic del seu fill Luis Estepa Urbà. AHPA 26991

En el període franquista va rebre la denominació de Ministeri d'Educació Nacional i, posteriorment, de Ministeri d'Educació i Ciència, amb la Llei 35/1966, de 31 de maig.

Les delegacions provincials del Ministeri d'Educació i Ciència van ser creades pel Decret 2538/1968, de 25 de setembre, "amb el propòsit de fer realitat el principi unificador i coordinador que ha de presidir l'actuació administrativa a nivell provincial". Després de la promulgació de la Llei General d'Educació i Finançament de la Reforma Educativa, de 4 d'agost de 1970, el Decret 3855/1970, de 31 de desembre, va regular l'organització de les delegacions provincials i en va establir l'estructura, que es va mantindre vigent amb excepcions en alguns punts.

El fons de la Delegació Provincial d'Educació de la província d'Alacant està format per 1.310 unitats d'instal·lació. S'inicia, documentalment, en 1857, amb el primer llibre registre dels títols de nomenaments per a mestres

de les escoles de Primera Ensenyança, seguit del primer llibre que aquest arxiu té de registre de les actes de la Junta Provincial d'Instrucció Pública, de l'any 1859. La documentació, encara que presenta llacunes cronològiques importants, arriba fins a l'any 1975.

Nombre	Grado de las Escuelas	Clase de titulo	Fecha de expedicion	Notas	Observaciones
...
...
...

AHPA EC-B 15

Aquest fons, peculiar per la seua enorme riquesa gràfica conformada per una important col·lecció de fotografies i plànols d'escoles, està format per documentació administrativa de la Delegació Provincial d'Educació d'Alacant sobre personal docent i no docent, documentació sobre gestió econòmica, fonamentalment pressupostos i nòmines, i documentació sobre cosntrucciones escolars.

Tèlex comunicant trasllat de mestres depurats. AHPA EC.G 1245

De l'observació atenta del fons es dedueix que la política en l'àmbit de l'Educació va patir, com en la resta dels camps de la societat, una primera etapa d'expansió en el període corresponent a la II República, seguida dels temps convulsos de la Guerra Civil, en els quals va ser molt difícil mantindre la normalitat educativa, i d'una intensa activitat repressora després de finalitzar la nostra contesa. Alguns dels documents que ho testifiquen són els expedients dels concursos de trasllats de mestres des de 1939 i els expedients sobre la depuració del dit cos, que es va dur a terme al finalitzar la Guerra Civil, i que va tindre el seu precedent en les depuracions efectuades per la II República.

Fotografia cedida per Mª Teresa Ibáñez Tormo, mestra a la Serra de les Salines (Novelda). 1956

Junt amb aquesta documentació especialment sensible pels fets que testimonia, trobem altres curiositats com l'“acte d'entronització del crucifix”, que es va efectuar amb gran solemnitat en totes les escoles públiques l'any 1939, i la celebració, també amb un gran protocol, d'“El Dia del Mestre”, reflex del desig d'enaltir les forces vives dels municipis, per a generar un ambient de respecte, obediència, ordre públic i submissió cap als poders establits.

Interior aula del Grup Escolar de Callosa d'en Sàrria. Any 1972. AHPA EC-G 1004.1

A partir dels anys seixanta, es produeix una certa obertura i canvi d'orientació, potser marcada per una política expansionista, que s'observa a través de diferents fonts documentals. Exemple d'això és la Campanya Nacional d'Alfabetització de la Junta Nacional contra l'Analfabetisme a la província, que segurament es va inspirar en les missions pedagògiques de la II República.

Les dades estadístiques permeten concloure que en aquest període hi va haver un especial interès a estendre l'educació a tota la població infantil, forçat, a més, pel que s'ha anomenat el boom demogràfic d'aqueixa dècada. No podem oblidar la conjuntura desenrotllista de la situació econòmica del país en aquest moment, que va possibilitar aquesta política educativa.

Finalment, en els anys setanta, es fa patent la proximitat de l'ocàs del règim i l'interès mostrat per les autoritats acadèmiques a aproximar l'educació a aspectes importants de l'evolució de la societat. Especial testimoni d'això són els quadres estadístics de l'evolució de la implantació del sistema educatiu i l'enquesta generalista, en els seus continguts, i globalitzadora en l'àmbit de la seua realització, que es va efectuar a tots els mestres, i en la qual se'ls plantejaven qüestions tan dispars com l'ús del valencià o la seua opinió sobre l'assignatura de religió.

EC-G 1003-2. Aula de 1r curs de xiquetes i 5é curs de xiquets de l'Agrupació Escolar Mixta Miguel Moscardó de Benezúzar.1972

La història de les nostres escoles

El correlatiu gràfic a tota la nostra proposta documental es troba en la secció de construccions escolars, els centenars de fotografies que arreplega la dita secció ofereixen la possibilitat de conèixer en profunditat la història de la penúria escolar dels anys de postguerra i el posterior període de desenvolupament econòmic de les dècades dels anys seixanta i setanta. Però ens sembla important donar resposta a la possible pregunta sobre el perquè de l'existència d'aquest important arxiu fotogràfic. La resposta té a veure amb les dades apuntades amb anterioritat sobre la conjuntura econòmica del país. El Ministeri, en la dècada dels seixanta, va voler fer un exhaustiu inventari de la situació dels seus centres escolars en el mapa geogràfic nacional, i va sol·licitar als centres, a més d'un informe detallat sobre la seua situació, que adjuntaren fotografies de l'estat de les escoles. Gràcies a això els arxius històrics provincials compten amb aquesta col·lecció fotogràfica de tan enorme interès i riquesa.

El conjunt d'imatges d'aules i construccions d'escoles que el fons posseeix ens permet observar amb perplexitat les grans diferències existents, quant a infraestructures i dotacions, en els diferents pobles de la província: mentre que en alguns es van mantindre durant els anys setanta les conegudes escoles unitàries, xicotetes escoletes on els xiquets compartien aula sense distingir nivells ni sexes, en altres, els complexos escolars d'educació diversificada van ser espectaculars per al moment.

Exterior de l'escola i vivenda del mestre. Partida rural del Barranquet a Altea. 1960 AHPA EC-G 1003.1

Façana del Grup Escolar Ricardo Mayor. Finestrat. 1972. AHPAEC-G 1004.2.

Mentre que en uns, la dotació material i els serveis que oferien eren dramàticament precaris, en altres, des del mobiliari de les aules, fins a la seua oferta de menjadors, gimnasos, biblioteques, instal·lacions de recreació, esportives o sanitàries, etc. era tan àmplia que ens sembla contemplar fotografies amb un interval cronològic enorme.

Menjador Grup Escolar de Benissa. 1972. AHPA EC-G 1003.2

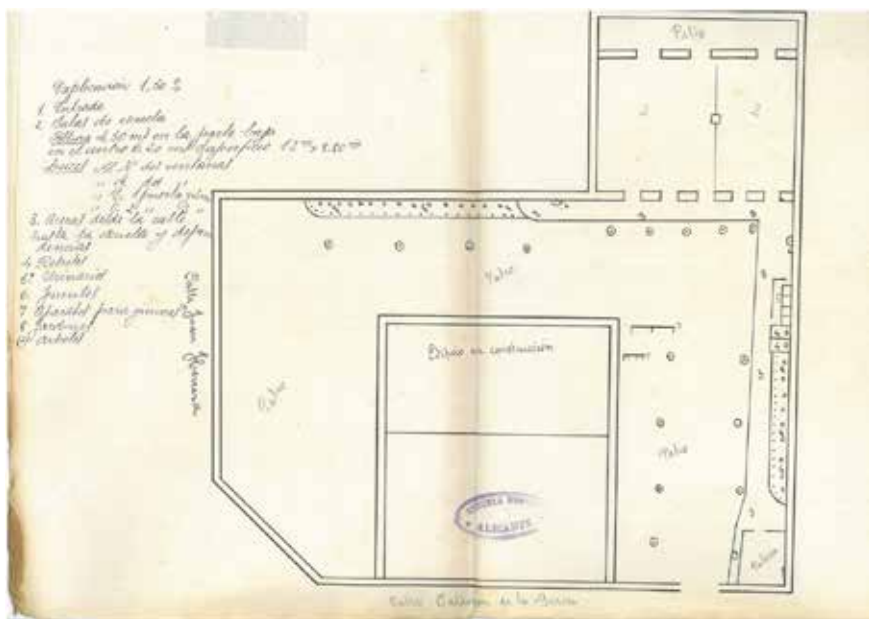
Interior del laboratori i gimnàs del Col·legi Sant Josep de Cluny de Novelda. 1972. AHPA EC-G 1005.5.

No obstant això, sorprén constatar que estan realitzades en les mateixes dates. Es pot deduir, a primera vista, que entre els xiquets escolaritzats en la província d'Alacant es va estendre una línia fronterera que marcava la diferència entre romandre en la postguerra o habitar en el progrés de les últimes dècades del segle XX.

Aula de les escoles de Beneixama. 1970. AHPA EC-G 1003.2

No volem oblidar-nos de la labor educativa duta a terme pels col·legis privats, religiosos i laics, al llarg dels dos últims segles en la nostra província. El fons de la Delegació Provincial alberga moltíssima documentació sobre ells, ja que havien de sol·licitar a aqueixa administració provincial des dels permisos per a l'obertura del centre fins a les ampliacions de les seues edificacions o la incorporació de nous trams d'estudi. Comptem, per exemple, amb els plànols de la famosa Escola Model fundada per Francisco Albricias, que va iniciar el seu camí en 1900, en el carrer de Calderón de la Barca.

AHPA IJJ-01

L'expedient de legalització del Col·legi Associació de Ferroviaris en el període republicà, amb documents curiosos com els seus quadres de distribució de matèries, que constitueixen una bona mostra de l'educació que s'hi impartia.

AHPA EC-G 1209-1

En el fons estan presents els col·legis religiosos de major arrelam a la província. Són interessants els expedients de confiscació d'aquests centres en la República. Com a mostra d'això, hi ha un expedient sobre la instal·lació, en aquest període, de l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant en l'edifici del Col·legi de Jesús-Maria.

Els jesuïtes també apareixen en diversos llocs de la nostra província, i del seu Col·legi de Santo Domingo d'Orihuela parlem en la secció sobre la Segona Ensenyança.

AHPA EC-G 1209

2. La Segona Ensenyança a Alacant: els instituts d'Alacant, Elx i Orihuela

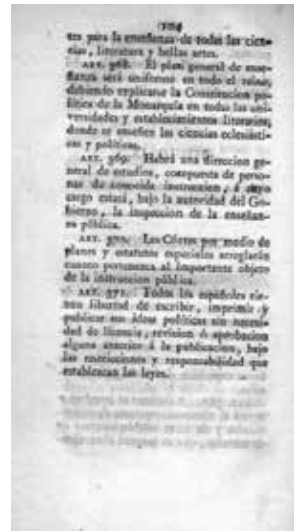
En l'Antic Règim l'educació no era un assumpte d'interés general. Excepte escasses excepcions i a pesar de l'interés amb què la il·lustració espanyola es va plantejar aquesta qüestió, l'ensenyament va romandre restringit a la classe alta i, generalment, en mans d'institucions educatives pertanyents a l'Església.

En l'àmbit d'interés públic, la preocupació per l'educació es reduïa quasi exclusivament a l'escassa existència d'algunes escoles de primeres lletres d'origen conventual, parroquial o monacal, principalment, i a la formació dels alts càrrecs de l'administració en les velles universitats i col·legis majors sota control eclesiàstic.

Al nostre país, la revolució liberal, esdevinguda com a reacció a la invasió napoleònica, va fer patent l'interés que l'Estat assumira la creació d'un sistema educatiu a causa de la creença il·lustrada dels liberals en la instrucció pública i la cultura com a instruments de reforma social i prosperitat. Una educació que havia de ser igual, universal, gratuïta, uniforme, pública i lliure.

La Constitució de Cadis de 1812 va ser la primera en què es van incloure articles sobre educació i l'única que va dedicar un títol en exclusiva a la instrucció pública. El Reglament General d'Instrucció Pública (1821), aprovat en el trienni liberal, arreplega la divisió del sistema educatiu en Primera, Segona i Tercera Ensenyança¹. Naix ací la Segona Ensenyança, com a anella entre l'escola i la universitat i com a l'instrument més adequat, segons els liberals, per a consolidar la seua revolució.

1. DÍAZ ALCARAZ, Francisco y MORATALLA ISASI, Silvia. La Segunda Enseñanza hasta la dictadura de Primo de Rivera. *En Ensayos. Revista de la Facultad de Educación de Albacete*, nº 23, 2008. pp. 255-282.

Constitució de Cadis, 1812.

En els seus primers temps es va impartir en establiments anomenats universitats de províncies. Normalment n'hi havia una en cada província i disposava de biblioteca pública, escola de dibuix, laboratori químic, gabinet de física i història natural, jardí botànic i un terreny per a agricultura pràctica².

A partir de 1830 es creen els primers instituts en confluïr “una sèrie de peticions de diputacions, ajuntaments, societats econòmiques o pares de família, a vegades promogudes i sempre recolzades pels responsables polítics...”³. Els instituts i la Segona Ensenyança es van convertir en indicadors del procés de modernització que s'estava impulsant a Espanya.

2. op. cit.

3. VICO MONTEOLIVA, Mercedes. El Instituto de Segunda Enseñanza de Albacete en el contexto de la segunda enseñanza española, S. XIX. En *Cultural Albacete*, nº 22, abril de 1988.

Ordre de creació de l'Institut Provincial d'Alacant. Butlletí Oficial de la Provincia, núm. 184 de 14 d'agost de 1845.

Amb la creació de l'Institut Provincial d'Alacant en 1845 s'inicia la història de la Segona Ensenyança a la província d'Alacant, en una època en què la instrucció pública comença a prendre rellevància en la vida política i cultural del país.

La Direcció General d'Instrucció Pública, dependent del Ministeri de Governació, és creada en aquests anys per a regular el funcionament dels instituts, i els potenciarà restringint la Segona Ensenyança privada, de manera que perquè tinguera validesa acadèmica calia superar en tot cas els exàmens oficials en els instituts.

En els inicis de l'Institut d'Alacant destaca la figura de Manuel Senante, catedràtic de Retòrica i Poètica, doctor en Jurisprudència i

Retrat de Manuel Senante. Cedit per l'IES Jorge Juan

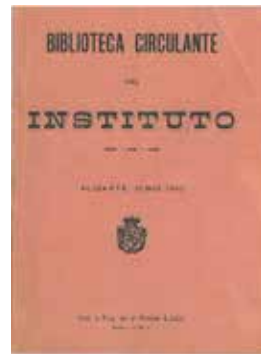
Memòria llegida el dia 1r d'octubre de 1872 en l'acte solemne d'obertura del curs acadèmic de 1872 a 1873. Institut Nacional de Segona Ensenyança Jorge Juan. Cedita per l'IES Jorge Juan.

catedràtic de la Universitat de València, un dels primers directors de l'institut que va ocupar el càrrec durant 35 anys, des de 1854. Senante es va encabotar durant la seua direcció a dotar i promocionar la biblioteca del centre i els seus gabinets científics.

La biblioteca de l'Institut s'inaugura en 1855 sota la seua direcció amb fons procedents dels convents alacantins desamortitzats. En 1872 comptava amb més de 8.700 volums. Durant aquest curs més de 600 lectors van utilitzar la biblioteca, que consultaren 681 volums entre els quals destaquen per interès els de temàtica històrica, seguits dels de ciències i belles arts.

Memòria llegida el dia 1r d'octubre de 1872 en l'acte solemne d'obertura del curs acadèmic de 1872 a 1873. Institut Nacional de Segona Ensenyança Jorge Juan. Cedida per l'Institut Jorge Juan.

Biblioteca de l'Institut d'Alacant. Catàleg de les obres que hi consten. Memòria, 1871-1872. AHPA IJJ-01.

Els laboratoris de física, història natural, matemàtiques, geografia i química anaren enriquint-se amb aportacions de professors, alumnes o persones externes que donaven mostres de minerals, insectes, vegetals, etc. i amb l'adquisició de complexos aparells i instruments científics. En 1871 s'hi instal·la també un observatori meteorològic. Gran part d'aquest valuós patrimoni científic és conservat en l'actualitat per l'institut.

Gabinet d'Història Natural de l'Institut Jorge Juan. Fotografia de Diego Escolano.

Amb la Llei Moyano de 1857 es va completar la configuració acadèmica de la Segona Ensenyança, per mitjà de la qual es podia accedir a dos titulacions:

- Batxiller en arts o general
- Batxiller d'aplicació a les professions industrials (Dibuix lineal i de figura, Nocions d'agricultura o Aritmètica mercantil, entre altres)

El caràcter, l'orientació i l'estructura bàsica del sistema educatiu que definia la llei Moyano perduraran en les qüestions substancials, amb notables parèntesis, fins a la Llei General d'Educació de 1970.

Memòria llegida el dia 1r d'octubre de 1872 en l'acte solemne d'obertura del curs acadèmic de 1872 a 1873. Institut Nacional de Segona Ensenyança Jorge Juan. Cedida per l'IES Jorge Juan..

A pesar de l'ambient seriós i disciplinat en què es duïen a terme les classes, no faltaven llavors, com en totes les èpoques, maldats o comportaments indeguts per part dels estudiants. Mostra d'això és la sol·licitud de clemència d'uns alumnes al director Manuel Senante per un castic imposat pel professor de Religió i Moral pel mal comportament que havien tingut a classe.

Carta al director. Súplica d'admissió a examen d'alumnes sancionats pel professor de Religió i Moral. AHPA 26328/33

En aquesta època es dissenyaven plans d'estudis específics per a les dones. La formació femenina havia de ser segons Pedro de Alcántara:

*“Exigencia de que se acomode toda la enseñanza a la naturaleza de la mujer.
— Todo lo menos posible de estudios abstractos y de pormenores que, lejos de interesarle, dañen y embaracen su inteligencia.
— En toda cultura que se suministre a las jóvenes, ha de buscarse siempre el lado práctico y ha de verse las aplicaciones: ha de procurarse, sobre todo, la claridad, que tantos encantos tiene para la mujer.
— Nada que tienda a hacer bachilleras y sabias, y mucho de lo que pueda contribuir a levantar en ellas el espíritu, a afirmar su individualidad, a formar buenas esposas y buenas madres, a dar al hogar la belleza y los atractivos que tanto pueden contribuir a retener en él al esposo y a alejarlo de lugares a donde suele ir a buscar placeres que, por falta de una cultura apropiada en la mujer, no encuentra en ésta ni en su casa”.*⁴

4. GARCÍA, Pedro de Alcántara: «Caracteres, sentido y dirección de la educación fundamental de la mujer», en Revista de España, tomo CIV, mayo-junio 1885, p. 210. Citado en (Flecha, 1998).

María Victoria Arnáez Pérez va ser la primera dona que va estudiar a l'Institut Jorge Juan d'Alacant, on es va matricular l'any 1878. Seria també la primera a obtindre el títol de Batxillerat a l'Institut de Segona Ensenyança de Múrcia, on va traslladar el seu expedient en cursos posteriors. Fins a 1881 únicament es matricularia una altra dona més en l'Institut. El progressiu augment de la presència de xiques en aquests estudis va donar peu a l'aprovació, al desembre de 1880, d'una llei que creava un ensenyament secundari específic per a dones.

Al març de 1882, una reial ordre va prohibir noves admissions de dones a la Universitat, i en el de 1882-83 es va ampliar la prohibició anterior disposant que no s'admetera “a matrícula para asignaturas de Segunda Enseñanza a las Señoras”. Encara que la prohibició de cursar estudis universitaris va continuar fins a 1888, la Segona Ensenyança es va tornar a permetre a les dones l'any següent, en 1883.⁵

*Examen d'ingrés de María Victoria Arnáez Pérez.
Primera dona estudiant de l'Institut Jorge Juan.
AHPA 26319/2*

*Títol de Batxiller Elemental a favor de Genovega
Bonastre Doménech. AHPA IJJ-06-3/2*

5. FLECHA GARCÍA, Consuelo. La incorporación de las mujeres a los Institutos de Segunda Enseñanza en España. En *Historia de la educación. Revista interuniversitaria*, nº 17, 1998.

En vista de les dificultats que suposava l'assistència a un centre en què havien de compartir els espais amb els xics, primer l'institut i després la universitat, a un bon nombre de dones els va ser més fàcil i segur el pas per les escoles normals de mestres.⁶

Després de la direcció de Manuel Senante, ocupa el lloc de director el seu fill Emilio Senante (1891-1904), catedràtic de Geografia i Història, advocat i periodista, que seria posteriorment, en 1907, director també de l'Escola Normal de Mestres. Durant la seua direcció l'institut d'Alacant es convertí en un dels més prestigiosos d'Espanya per la incorporació al seu claustre de brillants professors com Hermegildo Giner de los Ríos, que cobriria la vacant de Retòrica i Poètica deixada per Manuel Senante fins a 1898, o Daniel Jiménez Cisneros, que posteriorment ocuparia també el càrrec de director de l'institut.

A més de per la seua labor investigadora en geologia i paleontologia, amb més de 150 publicacions, la seua activitat docent es va caracteritzar per les excursions que va començar a realitzar amb els alumnes de l'institut com a complement de les classes teòriques sobre Història Natural.

En els seus més de 170 anys d'història, han passat pel que hui s'anomena Institut Jorge Juan, prestigioses personalitats del món de la ciència, les arts i la política, així com nombroses generacions d'alacantins que han rebut classes en les seues aules.

Il·lustres intel·lectuals de gran rellevància per a la història de l'educació com Rafael Altamira o Francisco Giner de los Ríos van estudiar en les seues aules en les seues primeres dècades, junt amb prestigiosos polítics com Emilio Castelar, president de la República espanyola, o Eleuterio Maisonnave, i escriptors de la talla de Gabriel Miró. De tots ells parlem àmpliament en la nostra exposició Personatges il·lustres de l'any 2015.

6. op. cit. pp. 175.

Eleuterio Maisonnave

Rafael Altamira

*Fernando
Giner de los Ríos*

A finals del segle XIX i principis del XX, els instituts provincials van tindre competències durant alguns anys en assumptes diversos sobre la instrucció pública a la província, com la formació del professorat i fins i tot les escoles normals de mestres, que en van formar part. Així, l'article 4t del Reial decret sobre inspecció dels establiments d'ensenyament no oficial⁷ disposava que els directors dels instituts provincials tramitaren la sol·licitud d'obertura dels centres d'ensenyament lliure. Trobem en el fons expedients de sol·licitud d'obertura de centres privats diversos de la província, tant de tipus religiós com laics.

El fons de l'Institut Jorge Juan conserva també diverses memòries tècniques presentades per mestres d'escoles de la província a la comissió tècnica de la Junta Provincial d'Instrucció Pública. Algunes d'aquestes contenen informació realment interessant sobre la realitat de l'ensenyament

7. Gaceta de Madrid núm. 183, de 02/07/1902.[en línea]
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1902/183/A00027-00029.pdf>

a la província a principis del segle XX, així com sobre tècniques pedagògiques, principals problemes del professorat i usos i costums de l'època.

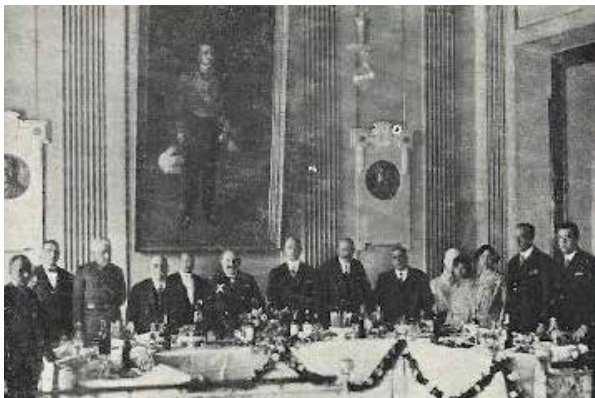

Expedient de sollicitud d'obertura del College de l'Alliance Française al carrer de Jorge Juan d'Alacant. 1904 AHPA IJJ-06-4/4

scola pública elemental de xiquets de Beneixama. Memòria tècnica corresponent a l'any 1908 escrita pel mestre de la dita escola Rafael Català Calatayud. Tema 20. "Informe sobre la enseñanza de adultos en la localidad y medios prácticos para mejorar-la".

L'any 1929 un segon institut de Segona Ensenyança per a la província és creat a Alcoi.

Banquet d'inauguració de l'Institut de Segona Ensenyança d'Alcoi. Revista Blanco y Negro. 1929

3. L'educació en la II República

La II República, instaurada en 1931, va emprendre un ambiciós programa de reformes en l'àmbit de l'educació. Inspirats en les propostes pedagògiques de la Institució Lliure d'Ensenyança, van apostar per un ensenyament laic, públic i mixt. En el seu esforç per estendre la instrucció pública a capes més àmplies de la societat i millorar-ne la qualitat, la II República va invertir tant en el terreny de les infraestructures com en la formació de mestres.

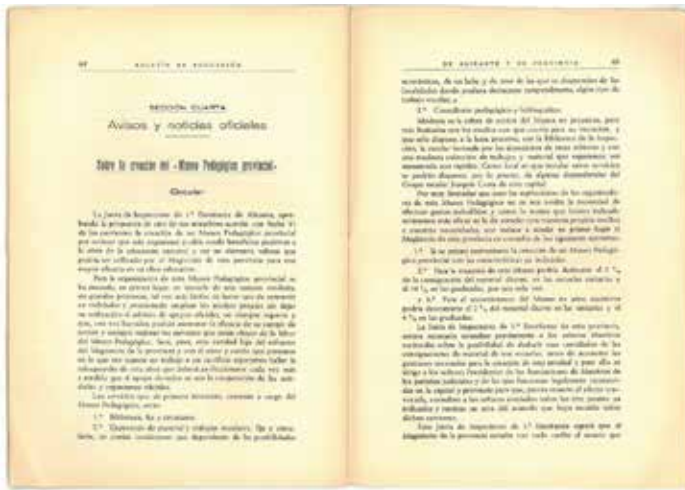
*Rodolfo Llopis cap a 1913.
Mundo Gráfico, número 90
de 16 de juliol de 1913, pàgina 6.*

Es van construir escoles per un valor de més de dos milions de pessetes i es va incrementar la plantilla de mestres i inspectors, i s'estimava que a aquest ritme en 12 anys s'acabaria amb el problema de l'analfabetisme a la província.

L'alacantí Rodolfo Llopis, director general de Primera Ensenyança, deia en 1932 :

“L'ensenyament ha de ser laic, ha de respectar la consciència del xiquet. L'escola no pot ser dogmàtica, ni pot ser sectària. Tota propaganda política, social, filosòfica i religiosa queda terminantment prohibida a l'escola.”

Inspirats en les propostes pedagògiques de la Institució Lliure d'Ensenyança, es van emprendre projectes educatius innovadors com l'Escuela Bosque de Ensayo, una escola a l'aire lliure en ple contacte amb la naturalesa o el Museu Pedagògic, que incloïa una biblioteca fixa i una de circulat, una exposició de material i treballs escolars fixa i una de circulat i un consultori pedagògic i bibliogràfic.

*Sobre la creació del Museu Pedagògic Provincial
Boletín de Educación de Alicante y su provincia.
Cedit per l'Institut Jorge Juan.*

La instal·lació de biblioteques va ser una altra de les mesures estrela de la política educativa de la Segona República.

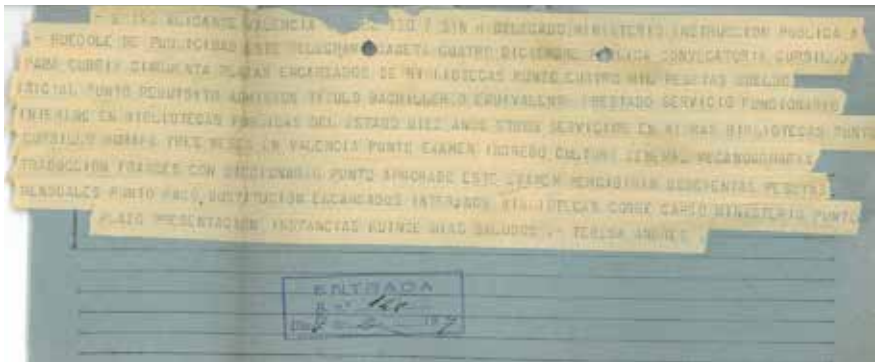
*Carta de T. Navarro Tomás, president de la Secció d'Arxius i Biblioteques del Ministeri d'Instrucció Pública amb instruccions d'arplega d'una partida de llibres per a la biblioteca. 22/3/1937.
AHPA IJJ 06-5/56.*

*Carta de María Moliner als encarregats de biblioteca per a demanar dades estadístiques. 25/07/1938
AHPA IJJ -06-5/38*

*Enquesta de biblioteques, enviada per María Moliner. Ministeri d'Instrucció Pública, [1938]
AHPA IJJ -06-5/38*

Convocatoria de plazas de bibliotecario. 1937.
AHPA IJJ-06-5/54

La República va afavorir i va promocionar, a més, l'educació de les classes més desfavorides per mitjà d'un sistema de beques que també va funcionar en els temps de guerra per a fills i òrfens de combatents i invàlids de guerra. En les juntes de beques participaven organitzacions sindicals i estudiantils com la CNT.

S'oferien a més durant aquesta època cursos per a obrers, cursets de psicologia pedagògica, amb centres de col·laboració pedagògica a Alcoi o Villena, i inclús, trobem documents que certifiquen una certa activitat quant a l'atenció a la diversitat, com un telegrama referit a mesures dirigides als superdotats.

Nomenament vocals de la CNT per a la junta de beques.
AHPA IJJ -06-5/39

Circular alumnes superdotats per a acollir-se a ajudes.
17 de març de 1932.
AHPA IJJ-06-5/44

L'any 1932 es creen els instituts d'Elx i Orihuela, els fons dels quals estan també depositats en el nostre arxiu. A Elx, el dia 8 de febrer de 1932 es va declarar festa local perquè tots els elxans pogueren participar en els actes organitzats amb motiu de l'obertura del nou institut en l'edifici conegut com a Casa Gómez, on va romandre durant tota la seua existència, i on comptava amb sala d'estudi, sala de projeccions, gimnàs i gabinet de física i química.⁸

L'institut d'Orihuela, com molts dels creats en l'època, apareix per aplicació de la Llei de Confessions i Congregacions Religioses de la II República, i ocupa les instal·lacions de l'antic Col·legi de Santo Domingo, en el qual els jesuïtes impartien ensenyament des de 1871.

*Inauguració de l'Institut d'Elx
AHPA IJJ-03-1*

*Esborrany de la invitació a
l'acte d'inauguració de
l'Institut d'Orihuela
AHPA IJJ-02-1*

*Acta de la sessió de claustre
de 9 de maig de 1934 per la
qual s'entrega el cos de l'edifici
confiscat del Col·legi de Santo
Domingo.
AHPA IJJ-06-2/2*

8. SOLER SELVA, Vicent F. *Institut Nacional de Segona Ensenyança d'Elx (1931-1939)*. Alicante: Instituto Alicantino de Cultura Joan Gil Albert, 2011.

Així doncs, durant la II República els instituts es veuran fortament potenciats, sobretot en el primer bienni, per les mesures profundes i ambicioses que introdueixen els ministres Marcelino Domingo i Fernando de los Ríos. En el període 1931-1935 la matrícula d'alumnes oficials augmenta en l'Institut d'Alacant, mentre que disminueix paulatinamente la d'alumnes lliures en la majoria de les assignatures.

*Institut Nacional de Segona Ensenyança.
Memòria corresponent a 1935.
Cedit per l'Institut Jorge Juan*

La II República aconseguiria doblar en sis anys la matrícula i el nombre d'establiments en Segona Ensenyança⁹. Les xifres també van millorar molt quant a la igualtat. En 1900 només hi havia 44 dones estudiant en tot el país, mentre que en el curs de 1935 les matrícules femenines ja suposaven un 33% del total.

En 1935 l'Institut d'Alacant tenia en plantilla 17 professors amb una mitjana de 15 classes setmanals cada un, a la qual cosa se sumaven les pràctiques de laboratori de cada assignatura i les activitats complementàries establides en l'institut, que en aquest curs eren classes de cant, una sessió de cine diària amb el programa de tres pel·lícules escolars: divulgació de geografia, ciències naturals i entreteniment; excursions científiques, visites a museus i conferències amb projeccions fixes en les classes de Geografia i Història. La biblioteca, a càrrec de dos professors, romania oberta al públic quatre hores diàries. José Lafuente Vidal serà el director de l'Institut d'Alacant durant la II República, així com del Museu Arqueològic Provincial. Les seues publicacions docents van obtindre una gran popularitat en l'època.

9. CRUZ, José Ignacio. Los institutos de segunda enseñanza en España. Datos sobre su implantación (1835-1936). En *Educatio Siglo XXI*. Vol. 30, nº 1, 2012. pp. 233-252.

Compendio de Historia de España. José Lafuente Vidal. 1930. Cedit per l'IES Jorge Juan.

Telegrama del Ministeri d'Instrucció Pública sol·licitant exemplars del seu llibre a José Lafuente Vidal. 22/02/1938. AHPA IJJ-06-5/2

4. L'ensenyament en guerra

Davant de l'alçament militar de l'exèrcit franquista el govern de la II República va decidir dur a terme una revisió *“de la matrícula estudiantil de todos los Centros docentes, paralela a la revisión del Profesorado y complemento de ella, para evitar que los organismos de enseñanza sean focos de hostilidad y de conspiración contra la República, dando aplicación consecuente al principio de que los enemigos de la República no son acreedores a recibir enseñanza de ésta ni pueden aspirar a los títulos académicos que les exalten a puestos de dirección o responsabilidad en ella.”*¹⁰, per la qual cosa es realitza un procés de depuració en l'escola.

Telegrama del sotssecretari d'Instrucció Pública sobre depuració d'alumnes. 21 de febrer de 1938. AHPA IJJ-06-5/3

10. Gazeta de Madrid, nº 264 de 20/9/1936, p. 1899

A partir de llavors, les institucions educatives de la República van sol·licitar avals polítics tant per a l'admissió de matrícules en els centres, com per a la concessió de beques i van potenciar en les aules la celebració d'actes d'homenatge a la República i els seus triomfs en la guerra.

Aval polític de Luis Santos Olcina, CNT-AIT, 1938
AHPA IJJ-06-5/27

Aval polític de Manuel Godoy Sánchez, Federació Provincial Socialista, 1938. AHPA IJJ-06-5/41

Invitació a l'homenatge a l'exercit popular organitzat per l'Institut de Segona Ensenyança i les escoles Normal, de Comerç i de Treball, per a commemorar la reconquesta de Terol. 1938.
AHPA IJJ06-5/25

En 1936 es van traslladar, des del Madrid assetjat, nombroses expedicions de xiquets i xiquetes evacuats a Catalunya, la Comunitat Valenciana, Conca, Albacete, Múrcia i Almeria. Ja que estaven en edat escolar, el Ministeri d'Instrucció Pública es va encarregar des de gener

de 1937 d'organitzar l'educació de les xiquetes i xiquets afectats dels 4 als 14 anys, atenent totes les seues necessitats bàsiques, per mitjà d'un sistema de colònies pel qual un grup d'escolars vivia en comunitat amb els seus professors i rebia instrucció acadèmica. Van arribar a existir unes seixanta colònies a la província d'Alacant.

L'activitat acadèmica dels anys de la guerra es va caracteritzar per la seua inestabilitat. La situació era caòtica i van ser nombrosos els evacuats que van haver d'abandonar els estudis, a pesar dels esforços de les autoritats per facilitar-ne la continuació en nous centres o fins i tot en el front, ja que també van ser molts els que es van allistar a l'exèrcit per a participar en la guerra.

Colònies infantils d'estiu en platja. Socorro Rojo Internacional. Socorro Rojo de España. Propaganda i Premsa, 1938. Ministeri d'Educació Cultural i Esport. Centre Documental de la Memòria Històrica.

*Comunicat de la Secció d'Instituts del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts sobre els sous a percebre pels funcionaris mobilitzats. 16/05/1937
AHPA IJJ-06-5/57*

*Carta del catedràtic Leandro Orellana Morena al director de l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant comunicant el cessament de prestació de serveis.
14/07/1938. AHPA IJJ-06-5/60*

Creades pel Decret del 16 de gener de 1937, les Milícies de la Cultura s'havien constituït per a intensificar la lluita contra l'analfabetisme en els fronts i ajudar al desenvolupament de la instrucció general dels combatents de la República. El seu lema era "Fusells i llibres, dos armes per a aconseguir la victòria". Per a això, el Ministeri d'Instrucció va fer una crida a tot el personal docent masculí per a enrolar-se voluntàriament en aquestes milícies.

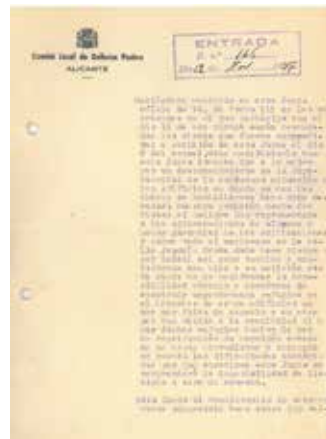
En el cas de l'Institut d'Alacant, la poca garantia de les edificacions a l'hora d'aguantar aglomeracions de gent i la impossibilitat de construir-hi refugis, van fer que se suspengueren les classes durant períodes intermitents. Els bombardejos que va patir Alacant al maig de 1938, van provocar greus alteracions en la vida escolar de la ciutat.

Circular de la Universitat Literària de València informant i sol·licitant publicitat sobre la creació de les Milícies de la Cultura. València, 19/01/1937. AHPA IJJ-06-5/22

Anunci per a la construcció de refugis. Comitè Provincial del Partit Comunista. AHPA IJJ-06/5/26

Informe del Comitè de Defensa Passiva d'Alacant sobre el perill dels edificis en què s'imparteixen classes. Alacant, 11/11/1937. AHPA IJJ-06/5/55

La falta de recursos i els problemes de transport van generar dificultats en l'abastiment de llibres per a estudiants becats i biblioteques, que encara així van continuar funcionant durant la guerra. Alguns alumnes i professors van haver d'abandonar Alacant per haver sigut afectades les seues vivendes. La inseguretat de les aules va trastornar durant aquesta època el ritme de les classes i la realització d'exàmens que van haver de traslladar-se a diferents emplaçaments.

Comunicat del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts comunicant l'arribada del lot de llibres per a la biblioteca de l'institut, València, 22/03/1937. AHPA IJJ-06-5/56

Comunicat del Ministeri d'Instrucció Pública i Sanitat proposant l'establiment de biblioteca circulant entre els alumnes becats per la impossibilitat d'enviarlos-en un lot personal. Barcelona, 01/04/1938. AHPA IJJ-06-5/45

Carta de María Moliner oferint catàleg d'existències de llibres en el depòsit del Ministeri. València, 15/07/1938. AHPA IJJ-06-5/43

Carta de José Lafuente Vidal a Vicente Villumbrales amb indicacions sobre l'organització dels exàmens en condicions de seguretat per als alumnes. El Campello, 10/06/1938. AHPA IJJ-06-5/62

En 1939 Eliseo Gómez Serrano, el regidor encarregat d'assumptes educatius d'Alacant i president provincial de Primera Ensenyança, que havia encarnat la reforma educativa republicana, és afusellat. Eliseo s'havia implicat amb passió en la reforma pedagògica de la II República i al desembre de 1931 havia sigut nomenat director de l'Escola Normal.

La Institució Lliure d'Ensenyança, que havia introduït a Espanya les més avançades teories pedagògiques, permetent al país aconseguir la sintonia cultural i científica amb Europa, se'n anà a terra amb la Guerra Civil espanyola, després de la qual es van confiscar tots els seus béns i la majoria dels institucionistes van haver d'exiliar-se o enfrontar-se a la censura i la persecució.

Passada la guerra, el règim que en va sorgir va exercir un control estricte sobre les institucions educatives, tractant de fer de l'educació un dels pilars del sistema i subordinant els seus interessos als de l'estat feixista. Per a poder exercir la professió de mestre, el professorat havia de presentar un informe de l'alcalde, un altre del rector de la ciutat, del comandant del lloc de la Guàrdia Civil i un altre d'un pare de família "ben reputat".

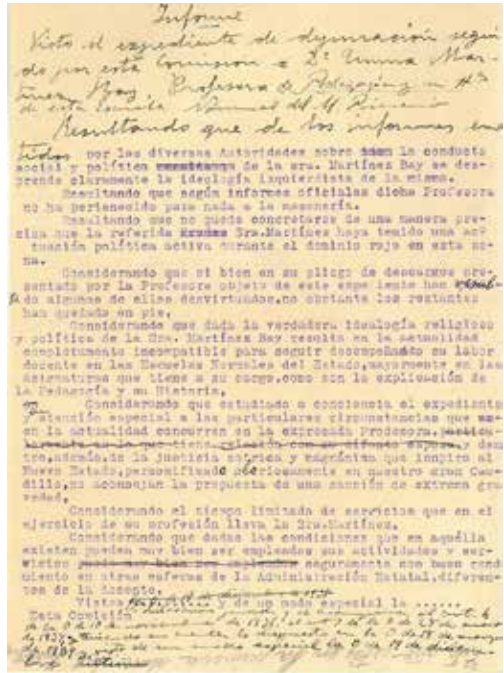
D'altra banda, la depuració del magisteri espanyol va ser especialment cruenta, l'arxiu compta amb la valuosíssima documentació, inèdita fins ara, de la Comissió Depuradora d'Alacant, instal·lada en l'Institut de Segona Ensenyança de la capital i que ens ha sigut transferida amb els fons del dit institut.

El pla depurador concebut pel nou Estat tenia les comissions depuradores provincials com un dels seus organismes fonamentals. Aquestes es van establir en cada una de les províncies de l'Estat espanyol i tenien per seu un institut. Les comissions depuradores del personal de l'ensenyament es van crear pel Decret del dia 8 novembre de 1936 per al territori controlat pel ban nacional. El decret establia quatre tipus de comissions: personal universitari; escoles d'enginyers i arquitectes; ensenyament mitjà, inspectors, professorat d'escoles Normal i personal

de les seccions administratives; i magisteri primari. Les funcions i forma d'actuació de les comissions, així com la naturalesa de les sancions a imposar, van ser arreplegades en l'Ordre del Ministeri d'Educació Nacional de l'11 de març de 1938. Un poc després, l'Ordre ministerial del 19 de març de 1939 creava la Comissió Especial Dictaminadora, la funció de la qual era examinar i resoldre els expedients incoats per les comissions depuradores provincials.

Acta de constitució de la Comissió Depuradora C, de la província d'Alacant. AHPA 26471/2

Informe de l'expedient de depuració d'Enma Martínez Bay, esposa d'Eliseo Gómez Serrano. AHPA 26470-89

ACTA DE Exámenes ordinarios 1º año Curso 1936-37

Nº	Nombre	Notas	Calificación	Observaciones
1	Ramon Sobrell	5,0	5	Notable a más
2	Jaume Ferrer	4,5	4	Notable a más
3	Jaume Ferrer	4,0	3	Notable a más
4	Jaume Ferrer	3,5	2	Notable a más
5	Jaume Ferrer	3,0	1	Notable a más
6	Jaume Ferrer	2,5	0	Notable a más
7	Jaume Ferrer	2,0	0	Notable a más
8	Jaume Ferrer	1,5	0	Notable a más
9	Jaume Ferrer	1,0	0	Notable a más
10	Jaume Ferrer	0,5	0	Notable a más
11	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
12	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
13	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
14	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
15	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
16	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
17	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
18	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
19	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más
20	Jaume Ferrer	0,0	0	Notable a más

El Director del Instituto de Segunda Enseñanza de Elche
[Firma]

Amable Ferrer Ferrer

Actas de exámenes ordinarios de primer año, correspondientes al curso 1936-1937. Instituto de Segunda Enseñanza de Elche. AHPA 20172/5

Libro de actas de examen del Instituto de Segunda Enseñanza de Elche, 1939.

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 2 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 4 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 6 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 8 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 10 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 12 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 14 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 16 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 18 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 20 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 22 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 24 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 26 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 28 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 30 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Elche 1939 - Exámenes de Organización celebrados el día 31 de Julio de 1939. Calificación: *[Firma]*

Libro de actas de examen del Instituto de Segunda Enseñanza de Elche, 1939. AHPA. AHPA 20171/6

Les noves autoritats educatives van anul·lar en molts casos totes les actes i els acords acadèmics presos durant el període de la guerra en zones sota domini republicà. Així doncs, trobem, en els arxius dels centres d'ensenyament, lligalls i documents marcats amb l'etiqueta “*período rojo*”, que de vegades contenen actes i acords anul·lats.

Les ordres de 9 de setembre de 1938 i 4 de juliol de 1939 estableixen formes de convalidació i dispensa de drets d'inscripció, per a validar els exàmens anul·lats a aquells alumnes vinculats a zones roges durant els seus estudis de Batxillerat. En la sol·licitud els alumnes estaven obligats a exposar la seua situació acadèmica durant el ‘*període roig*’. En aquests expedients de convalidació o dispensa s’arrepleguen sovint avals polítics d’organitzacions afins al règim, i testimonis personals de persecució i represàlia antifeixista.

Sol·licitud de Miguel Segura Redondo al director de l'Institut Nacional d'Ensenyança Mitjana d'Orihuela per a reprendre els seus estudis després del conflicte i explicant les represàlies patides per part del Govern Republicà. Orihuela, 6/7/1939. AHPA 20233/11

Instància de Mariano Ros Pérez al director de l'Institut d'Orihuela, exposant el motiu pel qual va deixar d'estudiar durant el domini roig. Orihuela, 10/6/1939. AHPA 20228/14

Aval polític de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS d'Elx. AHPA 26314/30

La Companyia de Jesús recupera després de la guerra el Col·legi de Santo Domingo que passa a ser privat concertat fins a l'actualitat. En 1943 s'aprova el projecte de construcció d'un nou edifici per a l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant en uns terrenys situats en el Tossal, donats pel comte de Casas Rojas per a construir-lo. L'activitat acadèmica s'iniciarà el 1953 en les noves instal·lacions, en les quals es troba l'Institut en l'actualitat.

Construcció al Tossal de la seu de l'Institut Nacional de Segona Ensenyança d'Alacant, [1940s]. Cedida per l'IES Jorge Juan.

5. Les institucions del Movimiento Nacional: Frente de Juventudes i Sección Femenina

La llei de 6 de desembre de 1940 va crear el Frente de Juventudes atorgant-li competències en matèria de l'educació cívica, política, cultural i l'educació física de la joventut espanyola. En la història del Frente de Juventudes es poden establir tres etapes cronològiques, cada una amb trets

ben definits:

-1940-1944: començament del règim franquista, amb un fort esperit controlador i d'adoctrinament.

-1960-1970: Les Falanges juvenils són substituïdes per l'Organización Juvenil Española i es redueix la càrrega política de l'organització.

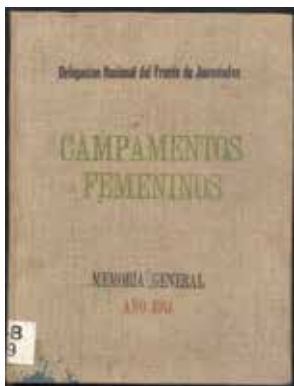
-1970: última reforma de la Delegació Nacional de la Joventut, que adquireix un caràcter més administratiu en detriment del contingut polític.

*Pàgines d'exemplars de la revista Consigna de la Sección Femenina, 1941.
Credits per l'IES Jorge Juan*

La Sección Femenina es va fundar el 1934 i el seu objecte fonamental era la formació, promoció i participació de la dona en els àmbits familiar, laboral, polític i cultural, construït sota un determinat prisma conceptual de l'univers femení.

Una part important de la documentació que compon aquesta secció del Fons d'Institucions del Movimiento Nacional, està formada per les activitats que les dos institucions van efectuar, com a instrument primordial de la política educativa del règim: l'organització d'actes i activitats esportives i lúdiques, com els campaments juvenils, les memòries i informes sobre aquests esdeveniments.

AHPA FJ-B 499. *Memoria general de campamentos femeninos.* Torremolinos (Málaga). Any 1941

Exemplar de la revista *Consigna*.
Cedit per l'IES Jorge Juan

L'observació de tot això, i especialment del material gràfic i il·lustrat, permet configurar el NODO documental d'aquest arxiu, que els esmentats fons aporten. Amb aquests es fa evident com la dita documentació pot ser una font important per a les investigacions que parlen de la incorporació de la pedagogia escoltista de Baden Powell¹¹, imperant a Europa, o per a les que defenen la mitificació i utilització de l'educació física i l'esport com a vies d'adoctrinament, que va ser tret comú de tots els règims totalitaris del segle XX.

Proves d'atletisme
AHPA FJ-B 658

11. GRUPO DE ESTUDIOS EN HISTORIA DE LA EDUCACIÓN DE LA UIB. El esculatismo, nexo de unión entre la renovación pedagógica de principios del siglo XX y la modernización de la educación en la Transición. [En línea] <http://www.uib.es/depart/dpde/theducacio/docs/escultismo.pdf>

Quant a la Sección Femenina, junt amb la formació d'un prototip de dona submissa i abnegada, sotmesa a l'autoritat de l'home, educada principalment en qüestions domèstiques, alguns estudiosos d'aquest fons, parlen també de la labor que la Sección Femenina va realitzar, suplint les carències del règim¹² en l'auxili social o en la formació, en els primers anys de postguerra, en cultura general dels sectors més desfavorits de les dones, en un període en què l'analfabetisme de la població adulta era molt alt. Dos cares possibles d'una mateixa moneda.

Institucions del Movimiento.
Exemplars de revistes de la Sección Femenina AHPA.FJ.

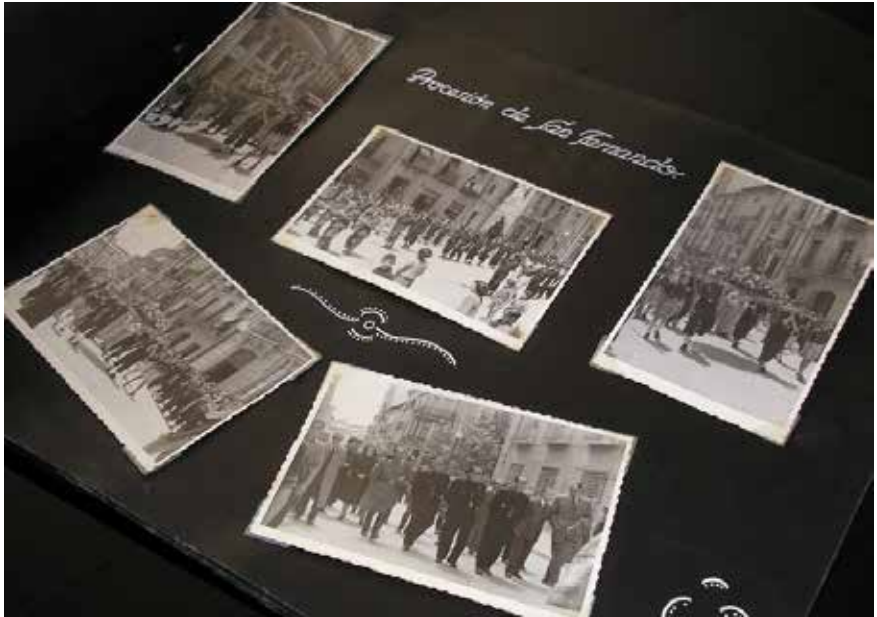
Secció de labors de la revista *Consigna*

El mateix Franco en 1954 declarava sobre el Frente de Juventudes en un acte d'entrega de diplomes i trofeus:

*“El Frente de Juventudes ha sigut per a nosaltres l'instrument més perfecte per a arrelar el Movimiento en el futur. Era necessari cuidar de la joventut, treballar amb la joventut i evitar que hi poguera rebrotar la flor aquella de la dissidència i de la divisió. Calia educar els nostres futurs hòmens en un sentiment comú de servei i sacrifici per la grandesa de la Pàtria.”*¹³

12. CARRILLO, M^a DEL Mar. *Haciendo memoria* [En línea]

13. Discursos y mensajes del Jefe del Estado. [En línea] Palabras al hacer entrega de trofeos y diplomas a Delegaciones y Camaradas del Frente de Juventudes. 9 de diciembre de 1954 <http://www.generalisimofranco.com/Discursos/discursos/1954/00022.htm>

Processó de Sant Ferran AHPA FJ-B 658.

Creiem que el conjunt de fons sobre Educació que l'Arxiu Històric Provincial custodia en els seus depòsits, presenta, com pocs dels seus fons, una documentació d'enorme interès per a tota la societat alacantina, ja que a més de testimoniar un àmbit important de la història de la societat, ens ofereix un relat que, inevitablement, vinculem amb la història personal de cada un de nosaltres. Aquest període lligat als primers anys de vida, anys en què les experiències queden gravades amb especial i intens contingut emotiu. Per això, considerem que el valor expositiu del dit fons cobra una especial dimensió per al conjunt de la ciutadania.

LA BIBLIOTECA DE L'INSTITUT D'ENSENYAMENT SECUNDARI JORGE JUAN

Pedro Luján Martínez

Professor de Cultura Clàssica de l'IES Jorge Juan.

La Biblioteca de l'Institut d'Ensenyament Secundari Jorge Juan es troba ubicada en una gran sala d'uns 100 m² amb més de 16.000 volums. El seu naixement és degut al gran amor pels llibres del seu director Manuel Senante Sala. Aquest, conscient que era necessari per a l'excel·lència en l'estudi un recinte amb materials útils per a l'estudi i l'ampliació de coneixements, des de la fundació en 1845 es va centrar a dotar-lo d'una biblioteca pròpia per mitjà de compres i més habitualment per mitjà de cessions. En 1855 aconsegueix el trasllat de les biblioteques conventuals al recinte de l'Institut, situat encara en la Casa de l'Assegurada. Durant els anys següents, com s'arreplega en les memòries de l'Institut encara conservades, el catàleg va anar augmentant fins a uns 12.729 llibres en 1877, any en què la biblioteca s'obri al públic i és declarada biblioteca pública. Cal destacar que, per aquella època, l'Institut era receptor de la Gaceta de Madrid, publicació oficial de l'Estat, que encara es conserva en la seua totalitat.

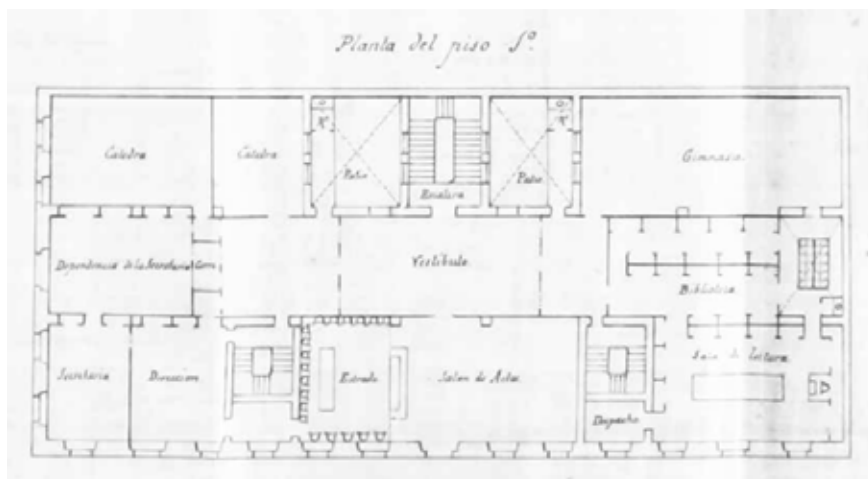

Glossarius at Scriptres Mediae et Infima Latinitatis.
Paris: Caroli Omont, 1784. Cedit per l'Institut Jorge Juan.

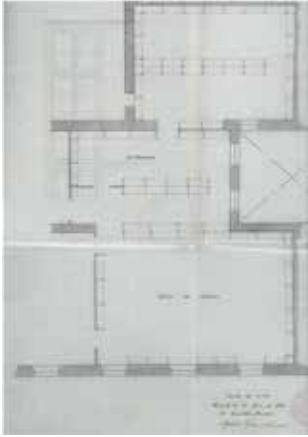
Llibres editats en el s. XIX
pertanyents a la Biblioteca
de l'Institut Jorge Juan.
Cedit per l'Institut Jorge Juan.

Però a pesar dels esforços del director i altres professors, com un dels primers bibliotecaris, el senyor Cristóbal Pacheco Vasallo, el recinte era molt xicotet, hi havia pocs armaris i la humitat era una constant amenaça per a la conservació dels llibres. Aquesta situació va anar a pitjor; en carta del director, el senyor Emilio Senante Llaudes, al Ministeri de Foment, aquest es queixava del mal estat d'una teulada plena de clavills que deixaven passar l'aigua de pluja. Declarat l'edifici en ruïnes en 1893, la diputació lloga un vell magatzem de vins en el carrer Rames, hui dels Reis Catòlics.

Planta del primer pis de l'edifici de l'antic carrer Rames, hui dels Reis Catòlics. 1893. AHPA IJJ-02

Com permeten observar els plànols que encara es conserven de l'antic institut, la biblioteca en va ser el centre, amb una sala gran de lectura i un arxiu propi. A poc a poc van anar incorporant-s'hi armaris tancats per als llibres, encara conservats en el recinte actual, tot i que la penúria econòmica en un primer moment mantenia el vell costum d'amuntegar els llibres en el terra.

LÓPEZ, Alfredo. Plànols del projecte d'obres per a l'ampliació de la biblioteca , 30/07/1898.
AHPA IJJ-02

LÓPEZ, Alfredo. Alçat de la reparació de la prestatgeria del saló de lectura, 30/07/1898.
AHPA IJJ-02

A més, s'organitza la biblioteca del claustre, formada principalment per diccionaris, anuaris i llibres específics per a l'ensenyament, que posteriorment es veurà ampliada amb l'Enciclopèdia Espasa-Calpe.

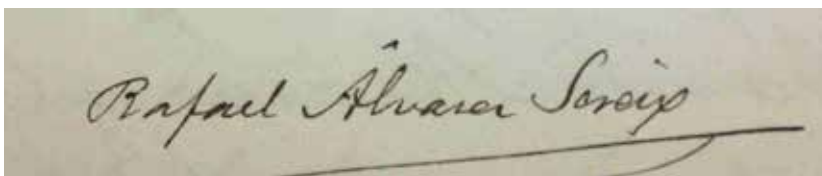

Récueil de planches de l'Encyclopedie. Paris, 1783
Cedit per l'Institut Jorge Juan.

DARWIN, Charles. L'origine des Espèces.
Paris: Schleicher Frères.
Cedit per l'Institut Jorge Juan.

A partir de 1890 es produeix un gran canvi en la biblioteca, com ens mostren les adquisicions arreplegades en les memòries de l'institut. D'una banda, es van haver de cremar molts llibres pel seu estat de podridura i la quantitat de bestioles que tenien. Per l'altre, l'auge científic i humanístic va provocar la necessitat d'incorporar subscripcions a revistes estrangeres: *Revue des Questions scientifiques*, *Le Cosmos*, *Revue Philosophique*, etc. Tambien se incorporen los primeros boletines de las diferentes sociedades científicas (*Revista de la Real Academia de Ciencias*, *Anales de la Sociedad Española de Física y Química*, *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, *Investigación y Progreso*, etc) i fins i tot de l'associació per a la investigació de la radioactivitat. Totes aquestes entre 1880 i 1920. A més, a partir de 1914 Rafael Álvarez Sereix, carter reial, aporta un gran nombre de llibres, especialment de l'àmbit de l'estadística i cartografia.

A photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored paper. The signature reads 'Rafael Álvarez Sereix' in a cursive, public script. The signature is written on a single line and ends with a long horizontal flourish.

Firma autògrafa de Rafael Álvarez Sereix en escriptura pública. AHPA. 1780

Durant aquests anys 1900 a 1920, les diferents reformes educatives havien permès una major flexibilitat pedagògica. Durant el segle XIX, els manuals que s'estudiaven en les diferents assignatures eren o establits pel Ministeri de Foment, o directament publicats per aquest. Açò posiblement es devia a la poca oferta de llibres escolars que hi havia en les diferents ciutats. Ja entrats en el segle XX, els mateixos professors poden publicar els seus llibres de text, cosa que provoca un gran salt qualitatiu, com es pot veure en alguns exemplars exposats en l'exposició.

A partir de 1920, la biblioteca s'internacionalitza. Així al fons

bibliogràfic i l'hemeroteca científica es van afegint moltes publicacions estrangeres i especialment llibres hispanoamericans. Durant aquesta època és normal que antics alumnes regalen llibres a l'institut, com són les edicions de les Actes de la Societat de Nacions, enviades pel senyor Rafael Altamira.

Lafuente Vidal, José. Compendio de Historia de España., 1930. Cedit per l'Institut Jorge Juan.

Ramón Ruiz. Estudio cíclico elemental de las Ciencias Físico-Naturales. Primer Curso, Alacant: 1936. Cedit per l'Institut Jorge Juan.

També durant aquesta època augmenta el nombre de subscripcions, es conserven revistes de pedagogia, psicologia, arqueologia i patrimoni artístic, evidentment relacionades amb la figura de José Lafuente Vidal, i de les excursions pedagògiques.

Durant aquesta època, a més, s'organitza la biblioteca ambulante: se selecciona un grup de llibres que es van prestant a diferents recintes educatius de la província, principalment escoles.

Rebut de donacions a la Bibioteca Circulant. AHPA IJJ-01

Del període 1920 a 1936, cal parlar de la figura del matemàtic Mingot Shelly. Aquest professor va llegar a la biblioteca una important col·lecció de llibres de matemàtiques d'espanyols i estrangers, publicats entre els segles XVII i XX.

En el període de 1936-1939, segons l'informe sobre l'institut durant l'època roja redactat pel director Javier Gaztambide en 1943, l'institut va ser traslladat al barri de les Carolines, a una escola. Durant el curs del 36, 37, 38 i 39, són robats i perduts nombrosos llibres, desastre que no només va patir la biblioteca, sinó també els diferents gabinets i laboratoris.

Els següents cinc anys s'obri un parèntesi on no arriba cap llibre per la situació de fam i carestia que patia el país.

Segell de la Biblioteca de l'Institut Jorge Juan. [1940s]

Només queda algun llibre d'importància per al règim, com l'interessant llibre de *Bombardeos de la aviación nacional a la retaguardia republicana* (1939) y *la Historia de la Cruzada Española* (1942); y un libro "rojo": *Platos de Guerra: la sardina, formulas prácticas y sencillas para el aderezo del sabroso y popular pescado por un cocinero de la retaguardia* de José Guardiola Ortiz (Alacant-1938).

Durant el període de 1942 fins a 1958, a poc a poc es recobra la normalitat bibliotecària. Comença la incorporació de la col·lecció Austral, així com nombrosos llibres de lectura per als alumnes. Com a dada interessant d'aquest període són les successives remeses de material ideològic politicoformatiu enviat des de Madrid: *Revista de la sección femenina*, etc; així com nombroses publicacions d'educació religiosa i moral.

*La epopeya de España. Gran Publicación de recuerdos históricos.
La España de Franco y su Glorioso Movimiento Nacional.
Cedit per l'Institut Jorge Juan*

*Biblioteca de l'IES Jorge Juan.
Fotografia de Diego Escolano.*

En 1953 s'inaugura el nou edifici i, com compten alguns alumnes, es va realitzar el trasllat de la biblioteca, pujant per la muntanya les caixes plenes de llibres. El nou edifici constava d'una sala de lectura, l'actual, molt gran i il·luminada, amb un terra de suro per a afavorir el silenci. A més, s'hi van condicionar nous armaris i prestatgeries, una sala d'arxiu i una sala de mapes, així com un moble de fitxes CDU per a la classificació i consulta de llibres.

Des de 1960 fins a 1990 la biblioteca comptava amb bibliotecari o semblant, que s'encarregava de realitzar l'actual registre del fons bibliogràfic i la seua classificació per temes, com es pot veure encara en els diferents armaris. Durant aquest període la biblioteca se centra en l'adquisició de llibres escolars, especialment llibres de lectura i noves matèries: cine, cultura valenciana, esport, etc; a més de les cessions de llibres fetes per professors del centre. En l'actualitat la biblioteca consta d'uns 16.000 volums registrats, entre revistes i llibres, és gestionada pel claustre de professors i compta amb una web (http://iesjorgejuan.edu.gva.es/pmb/opac_css/) on es pot consultar part del registre.

Comissaris:

María del Olmo Ibáñez (AHPA)

Susana Fernández Lloria (AHPA)

Pedro Luján Martínez (IES Jorge Juan)

Col·labora Museu Escolar de Puçol d'Elx

Lloc:

Sala d'Exposicions

Arxiu Històric Provincial d'Alacant

Directora general:

Carmen Amoraga Toledo

Equip:

Marcela López Herrero

Mª Carmen Marín Melgar

Mª Cleofé Dávila San José

Teresa Álvarez del Palacio

Susana González Martínez

Edita:

Arxiu Històric Provincial. Direcció General de Cultura

Textos:

María del Olmo Ibáñez

Susana Fernández Lloria

Pedro Luján Martínez

Imprimeix:

Imprenta Botella

D.L.: A 82-2016

$$\begin{array}{r} 499567 \\ + 932584 \\ \hline \end{array}$$

